

10.71138/turkav.1690926

Çarlık ve Sovyet Yönetiminin Sibirya Türklerini Ruslaştırma Politikalarının Milliyetçiliğe Yansıması

Alper Türkeli

alperturkeli@stu.aydin.edu.tr

0009-0003-2043-413X

İstanbul Aydın Üniversitesi

Öz

Tarih içerisinde birçok devlet koloncilik faaliyetleri yürütmüştür. Koloncilik faaliyetleri içerisinde karadan koloncilik faaliyeti yürüten tek millet Ruslardır. Ruslar koloncilik faaliyetlerine XII. yüzyılda kürk ticareti için başlamış ancak Moğol istilası ile belirli süre ara vermek zorunda kalmışlardır. IV. İvan dönemi içerisinde Kazan Hanlığı ve Astarhan Hanlığının düşmesi ile yeniden Sibirya içlerine ilerleme fırsatı bulmuşlardır. Sibirya içerisindeki tek engel olan Sibir Hanlığın işgali sonrası Pasifik Okyanusuna kadar ilerleme sonucunda Altay, Hakas, Yakut ve Tuva topluluklarının bulunduğu bölgeleri kolonileştirmişlerdir. Bu Türk topluluklarının tarihsel süreç içerisinde Çarlık ve Sovyet hakimiyeti altında karmaşık ve kültürel deneyimler yaşadıkları tarihsel süreç içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İki farklı dönem içerisindeki asimilasyon politikalarının etkileri ve milliyetçilik hareketlerinin gelişimini nasıl etkilediği önemlidir. Bu çalışmada her iki dönem içerisinde sömürgecilik politikalarının Sibir coğrafyasında bahsi geçen Türk topluluklarının üzerindeki etkilerin tarihsel süreç içerisinde analiz etmek amacı ile olup iki dönem içerisindeki süreç değerlendirilmiş ve aktarılmıştır. Bu çalışma nitel yöntem ile dokümantasyon tekniği ile literatür içerisindeki bilgiler ele alınarak kronolojik düzen içerisinde yazılmıştır. Bu sayede Çarlık ve Sovyet dönemlerinin yerel Türk toplulukları üzerindeki politikalar, asimilasyon politikaları, uygulanan vergi sistemleri ve süreç içerisinde toplumsal tepkiler detaylıca ele alınmıştır. Sovyet döneminde ise kısmi özgürlükçü dönem olarak adlandırılan Lenin dönemi, Stalin döneminde merkezîyetçi ve baskıcı bir yapıya bırakmıştır. Bu süreçte kültürel kimliğin korunması adına Türk toplumlarının istekleri ortaya konmaktadır. Sovyetlerin dağılması ile bölgedeki yeni gelişmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, tarihsel, kültürel ve siyasi değişimlerin Türk toplumları üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Rus, Sovyet, Altay, Hakas, Tuva, Yakut, Milliyetçilik, Asimilasyon.

The Reflection of Russification Policies of the Tsarist and Soviet Regimes on Siberian Turks in the Context of Nationalism

Abstract

Throughout history, many states have engaged in colonial activities. Among these, Russia stands out as the only nation to have pursued colonial expansion primarily overland. Russian colonial activities began in the twelfth century with the fur trade but were interrupted for a period due to the Mongol invasions. During the reign of Ivan IV, the conquest of the Kazan Khanate and the Astrakhan Khanate reopened the path for Russian expansion into Siberia. Following the occupation of the Siberian Khanate—the last major obstacle—Russia advanced as far as the Pacific Ocean, colonizing regions inhabited by Altai, Khakas, Yakut, and Tuvan communities. These Turkic populations hold a significant place in history, as they experienced complex cultural transformations under both Tsarist and Soviet rule. The effects of assimilation policies during these two distinct periods, as well as their influence on the rise of nationalist movements, are of particular importance. The present study aims to analyze the impact of colonial policies in both the Tsarist and Soviet eras on the aforementioned Turkic communities of Siberia within a historical framework. Employing a qualitative methodology and a documentation-based approach, the study examines relevant literature and organizes the findings in chronological order. In this way, the policies of both the Tsarist and Soviet regimes—assimilation strategies, taxation systems, and the societal responses they provoked—are discussed in detail. The Soviet period, in particular, witnessed a transition from the relatively liberal policies of Lenin to the centralized and repressive structures of the Stalin era. During this process, the demands of Turkic communities for the preservation of their cultural identity became increasingly evident. The study also addresses the new developments that emerged in the region following the dissolution of the Soviet Union. In this context, the research explores the historical, cultural, and political transformations and their consequences for the Turkic peoples of Siberia.

Keywords

Russian, Soviet, Altai, Khakas, Tuva, Yakut, Nationalism, Assimilation.

Giriş

Rusya'nın tarihsel süreç içerisinde XVI. yüzyıldan itibaren başlayarak Sibirya üzerinde genişlemesi, bölgede bulunan Türk topluluklarının kültürel, sosyal ve dini yapılarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Çarlık döneminde bölgeyi ekonomik açıdan sömürgeleştirmek amacıyla vergilendirme sistemi ile Hristiyan misyonerlik hareketleri toplulukların inanç sisteminde bir dönüşüme neden olmuştur. Sovyet Rusya içerisinde ise uygulamış olduğu politikalar kapsamında “korenizatsiya” ile yerel diller içerisinde sınırlı bir destek sağlanmıştır, diğer bir taraftan Stalin dönemi uygulanan politikalar itibarıyla Rusçanın zorunlu bir dil haline getirilmesi, sosyo kültürel ve eğitim açısından Türk topluluklarının asimilasyon süreci hızlanmıştır. Bu uygulanan politikaların uzun vadeli etkileri, Altay, Hakas, Tuva ve Yakut toplulukları üzerinde dil, kimlik ve dini yapılarında açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu çalışma Çarlık ve Sovyet dönemleri içerisinde uygulanmış olan Ruslaştırma politikalarının Altay, Hakas, Tuva ve Yakut topluluklarının yerel milliyetçilik dinamiklerini hangi çerçevede nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Çalışma XVI. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyıl aralığını kapsamakta olup Sibirya bölgesi içerisinde Altay, Hakas, Tuva ve Yakut toplulukları ile sınırlandırılmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren hatta XII. yüzyıl içerisindeki kara yoluyla¹ keşif ve koloni çalışmaları yürüten Rusların Sibir Kronikleri² dönemin önemli ana kaynaklarından olması bizlere Moskova Knezliğinin Sibir Hanlığını işgalinin tarihsel sürecinin değerlendirilmesi açısından önemli bilgiler aktarmaktadır. Çarlık Rusya'sının idari ve düşünsel olarak politikalarını anlamak adına Akdes Nimet Kurat'ın birinci baskısının 1947 yılında yapılan “*Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*” adlı eseri bizlere dönemin merkezi idaresinin anlaşılması açısından yarar sağlamaktadır.³ Igor V.

¹ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 1975, s. 13-17.

² Bk. *Sibir Hanlığı Kronikleri I: Yesipov Kroniği*, çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020; *Sibir Hanlığı Kronikleri II: Stroganov Kroniği* (çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Naumov'un eseri olan "*The History of Siberia*" Sibiry'a tarihi açısından önemli bilgiler verilmekte olup derinlemesine incelemektedir.⁴ Naumov eski dönemlerde itibaren bölgenin tarihsel sürecini ele alarak Sovyet döneminin sonuna kadar olan süreci ele alarak önemli bilgiler aktarmaktadır. James Forsyth'nin "*A History Of The Peoples Of Siberia: Russia's North Asiatic Colony 1581 – 1990*" adlı eseri ise eski dönemlerden itibaren bölge tarihini ayrıntılı bir şekilde ele alarak önemli bir ikincil kaynak olarak karşımıza çıkmakta olup Rus politikalarının uzun vadeli sonuçlarda kimlik oluşumunu tarihsel süreç içerisinde etkisini tartışmaktadır ve bu kaynaklardan araştırma içerisinde bolca yararlanılmıştır.⁵ Sibiry'a Tarihi açısından önemli bir Türkçe eser olan İlyas Topsakal'ın "*Sibir Tarihi*" Çarlık dönemi ve Sibiry'a'nın daha iyi anlaşılması açısından araştırma içerisinde yararlanılan eserlerden birisi olmuştur.⁶ Literatür içerisinde önemli katkılarda bulunulmasını sağlayan doktora tezleri mevcuttur. Zafer Sever'in "*Rus Kaynaklarına Göre Stroganov Ailesi ve Sibiry'a'da Rus Hakimiyeti*" adlı doktora tezi Rusların Sibiry'a'da etkisini arttırmasında önemli katkısı bulunan Stroganov ailesi hakkında derinlemesine bir araştırma yapmış olup kökenleri hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır.⁷ Uralların ötesinin Ruslaştırma çalışmalarındaki katkılarında da bahsetmiştir. Harun Arslantürk'ün ise yazmış olduğu "*Rusya'nın Altay Dini Misyonu (1830 – 1917)*" adlı doktora tezi Altay bölgesindeki misyonerlik hareketleri bölge topluluğunu üzerindeki değişiklikler üzerinde durulmaktadır.⁸ Yine Altay bölgesi hakkında özellikle idari açıdan Rusların bölgedeki yerleşimi üzerine Nevin Evrim Küçük'ün "*Altay Bölgesi'nde Rus İdari Yapılanması*" adlı doktora tezi bölgenin gelişimi ve merkezi yönetimle olan ilişkisini ortaya koyması ile bölgenin tarihsel süreci hakkında

⁴ Igor V. Naumov, *The History of Siberia*, Routledge, Oxford, 2006.

⁵ James Forsyth, *A History of the Peoples of Siberia: Russian's North Asian Colony 1581- 1990*,

Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

⁶ İlyas Topsakal, *Sibiry'a Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

⁷ Zafer Sever, *Rus Kaynaklarına Göre Stroganov Ailesi ve Sibiry'a'da Rus Hakimiyeti*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmış Doktora Tezi), Ordu, 2020.

⁸ Harun Arslantürk, *Rusya'nın Altay Dini Misyonu (1830 – 1917)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ordu, 2023,

önemli bir araştırmadır.⁹ Naziye Saralı'nın Altay ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri hakkında yazmış olduğu makale de XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan sürecin anlaşılması konusunda yapmış olduğu çalışma da bölgenin önemini ve değerini ortaya koymaktadır.¹⁰ N.A. Tomilov'un "*Batı Sibiry Türkleri*" adlı eserinde ise Batı Sibiry bölgesinde yaşayan Türk topluluklarının etnik tarihi ele alınırken farklı süreçlerin farklı gelişimleri üzerinde genel olarak etnik yapı üzerinden antropolojik, dilbilimsel, etnografik ve arkeolojik meseleler hakkında bilgi verilmiştir.¹¹ Çarlık döneminden Sovyet dönemine geçiş döneminde Sibiry bölgesinin iç savaş içerisindeki konumu ve durumunu ortaya koyan ve bu noktada önemli bilgiler veren N.G.O Pereira'nın "*White Siberia: The Politics of Civil War*" eseri de önemli bilgiler içermesi nedeniyle bu çalışma içerisinde kullanılmıştır.¹² James Hughes ise "*Stalin, Siberia And The Crisis Of The New Economic Policy*" adlı eserinde Sovyet tarihi içerisinde önemli bir yeri olan NEP (Yeni Ekonomi Programı) 1921 – 1928 arası uygulamaların dönemin Sibiry ekonomik ve toplumsal faktörleri üzerindeki değişim ve dönüşümler siyasi krizlerle birlikte ele alarak analiz etmektedir.¹³ Bu da ekonomik açıdan bölgedeki değişimlerin toplum içerisindeki yansımaları üzerinde siyasi yaklaşımın değişimi üzerinde ortaya koyduğu etkiyi anlamamız açısından önemli olup eserden çalışma içerisinde yararlanılmıştır.

Metodolojik olarak bu çalışmada Sibir kroniklerinden yararlanılmış olup, resmi devlet sayfalarından ve literatür içerisindeki tez ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak nitel dokümantasyon tekniği doğrultusunda tematik içerik analizi yapılarak hazırlanmıştır.

⁹ Nevin Evrim Küçük, *Altay Bölgesi'nde Rus İdari Yapılanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2024.

¹⁰ Naziye Saralı, BAKURDİSTAN, ALTAY VE HAKAS ÖZERK CUMHURİYETLERİ, *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, S. 1/1, 2022.

¹¹ N. A. Tomilov, *Batı Sibiry Türkleri*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.

¹² N.G.O, Pereira, *White Siberia The Politics of Civil War*, McGill-Queen's University Press, London 1996.

¹³ James Hughes, *Stalin, Siberia And The Crisis Of The New Economic Policy*, Cambridge, University Press, Cambridge 1991.

Çalışma sadece Rusların uyguladığı politikaları açıklamakla kalmayıp bu politikaların bahsi geçen topluluklar üzerinde kimlik inşası ve kültür dönüşümü üzerindeki sonuçları analiz edilecektir. Literatür içerisinde Sibiry bölgesi tarihi açısından zengin bir literatüre sahiptir. Dönemin aydınlatılması açısından Sibiry ile alakalı çalışmalar farklı yönleriyle ele alınmış, uygulanan politikalar birbirleriyle değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda literatür içerisinde bahsi geçen politikalar dağınık olarak ele alınmaktadır. Sosyo-kültürel, göç, eğitim ve misyonerlik hareketleri üzerinde tekil çalışmalar yapılmış olsa da yapılan çalışmaların birlikte veya karşılaştırmalı olarak nasıl işlediği ve yerel milliyetçiliği süreç içerisinde nasıl etkilediği yeterince sistematik açıdan ele alınmamıştır. Bu bağlamda çalışma içerisinde asimilasyon çalışmaları kapsamında uygulanan politikalar yer verilmekle birlikte bu politikaların din, dil ve demografik açıdan etkileri ele alınmıştır. Çarlık döneminde ve Sovyet döneminde özellikle Lenin ve Stalin'in politik anlayış çerçevelerinde dönemsel etkileri ve farklılıkları ele alınmıştır. Böylece literatür içerisindeki eksikliğin bütünsel bir yaklaşımla giderilmesi amaçlanmıştır.

1. Sibiry Coğrafyası ve Rusların Urallara Ulaşma Süreci

Ural Dağlarının ötesi Sibiry olarak adlandırılmaktadır. Sibiry 12 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsamakta olup Minusinsk, Tuva, Abakan ve Altay bölgesi içerisinde Ob, İrtiş, Tobol, Yenisey, Abakan ve Lena nehirleri Sibiry'da yer almaktadır.¹⁴ Ayrıca Ural Dağlarından Pasifik Okyanusuna kadar uzanan geniş bir coğrafyadır. Sibiry adının ise Tatarlar isimlendirdiği ve Moğolların bölgeyi hakimiyetleri altına aldıkları XIII. yüzyılda bu ismin kullanıldığı aktarılsa da Sibiry adının Sabir Türklerinden geldiği yönünde bir görüş de mevcuttur.¹⁵ Aslında bu isimlendirme konusuna bakıldığında Türklerin günümüzde farklı coğrafyalar içerisinde yaşamaları ve adlandırmalarından kaynaklanmaktadır.

Uralların ötesinde ilk olarak bölgenin MÖ II. yüzyıl itibariyle

¹⁴ Naumov, *age*, s.1- 4.

¹⁵ Kürşat Yıldırım, Ali Ahmetbeyoğlu... *Türklerin Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 418.

Hunların kontrolünde olduğu ve yüzyıllar içerisinde çeşitli Türk Kağanlıklarının kontrolü altında kaldığı görülmektedir. Ayrıca Sibirya’da Altaylar ve Urallar arasında yapılan kazı çalışmaları sonucunda Minusinsk bölgesinde Afanasyevo ve Andronovo kültürlerine dair bulgular bulunmuş olup Türklerin ilk yaşamış oldukları bölge olduğu da ortaya çıkmıştır. Türklerin ilk yerleşim yeri olması açısından önemlidir.¹⁶ Sibirya bölgesi XIII. yüzyıl itibariyle Moğollar tarafından ele geçirilmiş olup Cengiz Han’ın ölümünün ardından Altın Orda Devletinin bölgede hakimiyeti görülmüş olsa da yıllar içerisinde iç karışıklıklar neticesinde İbak Han tarafından Uralların ötesinde Sibir Hanlığını kurmuş ve hakimiyetini tesis etmiştir.¹⁷

Rusların sömürgecilik girişimleri Kama Irmağının ötesine XII. yüzyıl itibariyle deri, kürk ve demir ticareti kapsamında yerleşimci göndermesi ile ilk olarak başlamıştır.¹⁸ Ancak XIII. yüzyılda Moğolların bölgeye gelmesi yayılmacı politikalarının aksamasına neden olmuştur. Moğolların bölgeye gelmesinin ardından XV. yüzyıl içerisinde Altın Orda parçalanmış ve Büyük Orda olarak 1502 yılına kadar varlığını sürdürebilmiştir.¹⁹ Ruslar III. İvan döneminde Feodor Kurbskiy XV. yüzyıl sonlarında Ob’un düzlüklerine ulaşmışlar ve az miktarda vergi toplayıp geri dönülmüş ancak bir sonuç alınamamıştır.²⁰ Büyük Orda yıkılışının ardından Altın Orda’nın ardılları Kazan Hanlığı ve Astarhan Hanlığı Rus Çarlığı için Kama Irmağının ötesine gidebilmesi açısından engel oluşturan devletler olmuştur. Rusların Kazan Hanlığını 1552 yılında ele geçirmesi ve 1556 yılında Astarhan’ın düşmesi²¹ ile Ruslar Hazar Denizine kadar ulaşabilmiştir. Ural dağlarının ötesine geçmek, Türkistan ve Sibirya topraklarına ilerleme olanaklarını Ruslara sunmuş olup yayılmacı politikalarının geliştirilebilmesine olanak tanımıştır ve Ruslar bu süreçte Sibir Hanlığı ile sınır komşusu

¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 48-49.

¹⁷ İlyas Kemaloğlu, Hayrunnisa Alan, *Avrasya’nın Sekiz Asrı Çingizgöğülleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 390 – 392.

¹⁸ Kurat, *age*, s.89.

¹⁹ Kemaloğlu, *age*, s.133.

²⁰ Topsakal, *age*, s. 90.

²¹ Kurat, *age*, s. 152-154.

olmuştur. Sınır komşusu olmadan önce Sibir Hanlığı ile Rusların iyi ilişkilere sahip olduğuna dair mektuplar bulunmaktadır.²² IV. İvan döneminde Perm'in alınması sonucunda Sibir Hanlığı ile sınır üzerinden kesin temas kurulmuştur.

Perm'in işgali IV. İvan döneminde Uralların ötesine yapılan ilerlemelere kaldığı yerden devam edilmesi açısından önemlidir. Süreç içerisinde bölgenin kolonileştirilmesinde etkili olabileceği düşünülen Stroganov ailesi görevlendirilmiştir. Stroganov ailesine bakıldığında Dmitriy Donskoy döneminde Spiridon adını almış Türk – Tatar etnik kökenli Hristiyan bir ailedir. Stroganovlar XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük oranda Nogay, Astarhan ve Kazan Hanlıkları ile ticaret yaparak kürk ticaretini tekele dönüştürmüşlerdir. Kazan Hanlığının düşüşü sonrası kuzey bölgelere kaleler inşa etme imtiyazını ellerinde bulundurup filolar ve garnizonlar kurma yetkileri olmuştur. Grigori Stroganov yağmacılara karşı Kama Irmağının ilerisinde boş olan arazileri işlemek, yeni şehirler kurmak, kaleler inşa etmek için IV. İvan'dan imtiyaz alarak bölgeye hareket etmiştir. İlk olarak Kama Irmağı civarına Pyskor Manastırı inşa edilmiştir. Buraya yerleştirilen insanlar sayesinde ilerleyen yıllarda bölgede idari yapı da tesis edilebilmiştir.²³ Bu açıdan bakıldığında yayılmacı politikaların ilerlemesi için önemli bir adımdır.

1.1. Ruslar Tarafından Sibir Hanlığının İşgali

Stroganov ailesinin çalışmalarının yanı sıra Kazan Hanlığının ilhak edilmesi sonucunda Sibir Hanlığı en büyük destekçilerini kaybetmiştir. Bu durumda Sibir Hanı 1555 yılında IV. İvan'dan Şibaniler karşısında Ruslardan askeri yardım istemiştir. IV. İvan askeri yardım karşılığında 1000 samur kürkü vergi, bu vergiyi tahsis etmek için bir vergi memuru da bölgeye atamıştır. Bu durumda Sibir

²² Kemaloğlu, *age*, s. 389-393.

²³ Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerini Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.92- 93; Kemaloğlu, *age*, s. 389-393; Zafer Sever, *Rus Kaynaklarına Göre Stroganov Ailesi ve Sibirya'da Rus Hakimiyeti*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmış Doktora Tezi), Ordu 2020, s. 22 – 29, Topsakal, *age*, s. 92; *Sibir Hanlığı Kronikleri II: Stroganov Kroniği* (çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 44 – 45.

Hanlığı Rusların hakimiyetini tanımıştır. İlerleyen zamanda 1558 yılına gelindiğinde ödenmesi gereken vergiler aksatıldığı için Ruslar askeri yardımları geri çekmiş ve Şibaniler Nogayların yardımıyla bölgeye hâkim olmuştur. Özellikle bu dönemden sonra Rusların Batı Sibiryâ faaliyetleri artmış ve Ruslar bölgede ilerlemeye başlamışlardır. Sibir Hanlığında ise bu dönemde iç karışıklık yaşanmış ancak Küçüm Han tarafından 1563 yılında karışıklık sonlandırılmıştır. Küçüm Han 1569 yılında Sibiryâ'nın Batı kısmında faaliyete geçen Ruslara karşı savaş tercihini onlara bıraktığını söyleyen bir mektup göndermiştir.²⁴ Bakıldığında tercihin Ruslara bırakılmış olması onların yayılmacı politikalarından vazgeçeceği anlamına gelmediği anlaşılabilir gözükmektedir.

Rusların 1572 yılında Batı Sibiryâ üzerinden hareket etmeleri sonucunda Küçüm Han birliklerin üzerine ordu göndermiş ayrıca Moskova'ya bir elçi göndermekten de geri kalmamıştır. İlerleyen dönemde 1573 yılından itibaren vergi vermeyi bırakan Küçüm Han Ruslar ile teması kesmiş hatta Rus elçisini öldürmüştür. Küçüm Han 1574 yılı itibarıyla Kosova yakınlarında bulunan Stroganov topraklarına da keşif birlikleri göndermiş ve bölgenin harap olmasına neden olmuştur. Bu da IV. İvan'ın Stroganov ailesine İrtiş ve Ob nehirleri boyunca istihkam kurmasına izin vermesi ile sonuçlanmıştır. Bu mücadeleler Ruslar ile Tatarlar arasındaki durumu 1581'de daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. Ancak Rusların Livonya Savaşı nedeniyle Urallara kaynak ayıramamasından dolayı Stroganovlar zengin tüccarların istekleri doğrultusunda bölgeye ateşli silahlarla donatılmış²⁵ Ataman Yermak komutasında 800 kişilik kuvvet göndermiştir. Yermak harekât bölgesini geniş tutarak Tura, Tavda ve Tobol olmak üzere hareket etmiştir ve Sibir Hanlığının başkentine kadar devam etmiştir. Küçüm Han ise bölgeden 1000 kişilik bir birlik ile geri çekilmiş neticede bölge Yermak tarafından işgal edilmiştir.²⁶ Sibir Hanlığının işgali sonrası bölgeye Küçüm Han'ın baskınları neticesinde Moskova tarafından 500-540 civarında birlik gönderilmiş, bazı kaynaklarda gönderilen

²⁴ Kemaloğlu, *age*, s. 394-397; Naumov, *age*, s. 55; *Sibir Hanlığı Kronikleri I: Yesipov Kroniği*, çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 47-48.

²⁵ Ferro, *age*, s. 93; Topsakal, *age*, 92 – 93; *Sibir Hanlığı Kronikleri II: Stroganov Kroniği*, s. 48-49.

²⁶ Forsyth, *age*, s. 30-31; Naumov, *age*, s. 55-57.

birliklerin miktarı farklı belirtilmiştir.²⁷ Ancak Yermak 1584 yılında Küçüm Han tarafından tuzığa düşürülmüş ve öldürülmüştür. Bu tarihten sonra bölgedeki istila çalışmaları kısa süreliğine kesintiye uğramıştır. Kısa süreli kesintinin ardından Ruslar 1585 yılından itibaren Sibiryâ üzerindeki politikalarında değişikliğe gitmeye karar vermişlerdir. Bölgedeki kalıcılığı sağlamak adına kaleler inşa ederek “*ostroglar*” kurmaya başlamışlardır. Bu şekilde kürk vergilerini yani yasak vergilerini toplayabilecekleri bir sistemi bölge halkını tâbi tutmak istemişlerdir. 1586 – 1595 yılları arasında Tümen başta olmak üzere Tobolsk, Berezov, Obdorsk bölgelerine Stroganovlar tarafından kaleler inşa ettirilmiş²⁸ olup 1598 yılında Küçüm Han’ın saf dışı bırakılması sonucunda Sibir Hanlığı 1604 yılında zapt edilmiştir.²⁹ Böylece Sibiryâ’nın en uç noktasına Rusların ilerlemesi açısından bir engel kalmamıştır. Ruslar hızlıca Sibiryâ’nın geri kalan bölgelerini bölgesinin ele geçirilmesi için çalışmalara başlamıştır.

2. Batı Sibiryâ’nın Kolonizasyonu: Altay, Hakas, Yakut, Tuva Bölgelerinde İdari Yapının Tesisi

Sibir Hanlığının düşmesi ile Pasifik Okyanusuna kadar uzanan bölgenin iskân edilmesi ve keşfedilmesi için büyük bir engel ortadan kalmıştır. Bu açıdan Rusların XVII. yüzyılda ilerlemiş olduğu coğrafya içerisinde ele alacağımız Altay, Hakas, Tuva ve Yakut toplulukları yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayan topluluklar 1960-1970 döneminde Tomsk ve Omsk üniversitelerinin yapmış olduğu araştırmalar neticesinde birbirleriyle ve Sibiryâ Tatarları ile etno-kültürel bağların çok kuvvetli olduğu ortaya konmuştur.³⁰ Bu açıdan ele alınan toplumların kolonizasyon sürecinde Rus Çarlığı yönetimine nasıl girdikleri konusu da ayrıca önem teşkil etmektedir.

Ruslar 1604 yılında Batı Sibiryâ’nın hemen hemen yarısına hâkim olmuştur. Ayrıca bölgedeki ticari faaliyetlerin kontrolü için 1604’te Tomsk kurulmuş, Tomsk’un ardından daha fazla kürk vergisi toplamak amacıyla Sibiryâ’nın daha da içlerine doğru ilerlemişlerdir.

²⁷ Kemaloğlu, *age*, s. 398; Naumov, *age*, s. 58; *Sibir Hanlığı Kronikleri II: Stroganov Kroniği*, s. 50.

²⁸ Forsyth, *age*, s. 29–30; Topsakal, *age*, s. 94–102; *Sibir Hanlığı Kronikleri I: Yesipov Kroniği*, s. 68–70.

²⁹ Kurat, *age*, s. 168.; Naumov, *age*, s. 60.

³⁰ Tomilov, *age*, s. 31–32.

Bu tarihten itibaren Rus kaynakları içerisinde Hakas Türklerinden bahsedilmeye başlandığı görülmektedir. Hakaslar kendi içlerinde dört beylikten (Altır, Altısar, Tuba ve Yezer veya İsar) oluşan bir federasyona Hongoray ya da Hongor demişlerdir.³¹ Rusların XVII. yüzyılda Doğu Sibirya ve Uzak Doğu'nun keşfi kapsamında doğuya doğru ilerlemeye devam ettikleri görülmektedir. Bu ilerlemeler esnasında birçok bölgeyi vergilendirme yoluyla Rus Çarlığına bağlamaya çalıştıkları için XVII. yüzyılın başında Altay topluluğunu oluşturan Telegütler ve Kalmukları da vergilendirmeye tâbi tutmak istemişlerdir ancak bu durumu kabul etmedikleri gibi göç etme kararı almışlardır. Fakat Oyrat baskısı sonucunda 1608 yılında Kalmuklar, 1609 yılında ise Telegütler Rus hakimiyetini tanımış ve vergi vermeye başlamıştır. Bu kapsamda bakıldığında Altay bölgesine Rusların yerleşmeye başladığı tarihler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Altay bölgesinin coğrafi açıdan geniş bir alanı kapsadığını belirtmek gerekmektedir.³²

Ruslar keşiflere devam ederken 1616 tarihinde Tuva Türkleri ile ilk resmi diyaloglarını kurmuşlardır.³³ Bu dönemde resmi ilişkilerin olumlu olduğu mektuplaşmalardan anlaşılmaktadır.³⁴ Ancak bölgede Rus idaresinden bu dönem için söz edilememektedir. Doğu Sibirya'nın keşfi ise yeni kürk ticareti yolları için önemlidir. Çalışmaların devamında Lena ve Yana nehirleri etrafında Saha Türkleri ile Rus kaşifler karşılaşmıştır. Kaşifler şiddetli iklim şartlarına rağmen bölgede ilerlemeye devam ederken 1619 yılında Yeniseysk Ostrog'u kurulmuştur. Keşif üssünün kurulmasının ardından yaklaşık 13 yıl sonra Piortr Beketov önderliğinde 1632 Yakutsk ostrogu kurulmuştur. İvan Perfilev ise 1633 yılında Lena nehrinin başlangıç noktasına varmıştır. Rus kaşifler 1639 – 1645 yılları arasında Baykal gölü ve Amur Nehrine ulaşmıştır. Bu ilerlemelerin ardından 1651 yılında Albazin, 1654 yılında Nechinsk ve 1661 yılında da Irkutsk kurulmuştur.³⁵ Kurulan ostroglar ile

³¹ Anar Somuncuoğlu, "Hakas Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 332.

³² Küçük, "Altay Bölgesi'nde Rus İdari Yapılanması", s. 18.

³³ Tuva Cumhuriyeti Resmî Sitesi "Cumhuriyet Hakkında", erişim tarihi: 08.11.2024, <http://rtyva.ru/>.

³⁴ Christoph Witzenrath, *Cossacks and the Russian Empire 1598 – 1725, Manipulation, rebellion and expansion into Siberia*, Routledge, New York 2007, s. 48-49.

³⁵ Naumov, *age*, s. 60-61.

bölgede idari yapı tesis edilmeye çalışılmıştır.

Ostrogların kurulmasının ardından Sibiry'a'da idari yapı yavaş yavaş tesis edilmeye çalışılırken 1599 yılında idari yönetim Kazan İşleri Dairesi tarafından yürütülmüştür. Ancak doğunun işgali hızlı olduğundan Kazan'dan yönetimin zorlaşması nedeniyle Sibiry bölgesinde Çar Mihail Federovic yeni bir yönetim kurulması için 1637 yılında “Sibir Prikaz” idari yapısının kurulmasını emretmiştir. Bu idari yapının başına sadece Çar'a yakın Boyar ailelerden yöneticiler atanmıştır. Yönetim bölgedeki diplomatik, idari ve askeri unsurlardan sorumlu tutulmuştur. İdari açıdan Tobolsk, Tomsk, Yeniseysk ve Lensk olarak bölünmüş ve Rusya'da kullanılan idari sistem uygulanmıştır. Bu idari yapı 1708 yılına kadar devam etmiş ve 1708- 1730 yılları arasında idari boşluk oluşmuştur. Bu idari yapı 1730 – 1768 yılları arasında tekrardan tesis edilmiştir. Kurulan bu bölgeler sivil valiler ve askeri valiler tarafından yönetilmiştir.³⁶ Ayrıca Çarlık döneminde “katorga” olarak adlandırılan Sibiry içerisinde ilk çalışma kampları kurulmuştur. Bölgeye siyasi suçlular hapsedilmiş ve çalıştırılmıştır.³⁷ Bu da bölgenin sürgün bölgesi olarak anılmasını sağlamıştır.

İdari yapının kurulması sonrası XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyıl başlarında Rus Çarlığı Güney Sibiry konusunda Qing İmparatorluğu ve Jurganlarla bölgede hakimiyet mücadelesine girmiştir. Qing İmparatorluğunun yayılmacı politikası Amur Nehri taraflarında iki devletin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu durumun dostane yollarla çözülmesi adına Nechinsk Barışı 1689 yılında yapılmıştır.³⁸ Bu anlaşmaya bakıldığında Sibiry'nın resmi olarak Rus toprağı olarak kabul edildiği ilk anlaşmadır. Jurganlarla olan mücadele sebebiyle Abakan Nehrinin olduğu bölgeye kale inşa edilmiştir.³⁹ Bu kalenin inşası sonrası Hakas Türkleri bölgedeki diğer devletlere de vergi vermesi nedeniyle sorun yaşamış olup bu sorunun çözümünü ise 1727 yılında Rusların, Qing İmparatorluğu ile imzaladığı Kiakhta Antlaşması ile Sayan dağlarının güneyi dış

³⁶ Naumov, *age*, s. 69-70; Topsakal, *age*, s.114.

³⁷ Necip Hablemitoğlu, *Sovyet Rusya'da Devlet Terörü*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 1974, s. 17-19.

³⁸ Kurat, *age*, s. 237-238.

³⁹ Yakup Deliömeroğlu, “Hakaslar ve Tarihleri”, *Bilgi*, S.3, 1996, s. 57.

Moğolistan kabul edilmesi sonucunda olmuştur.⁴⁰ Yapılan bu anlaşma ile Ruslar istediklerini almaya başlamış olması Rusların bölge hakimiyeti açısından önemlidir.

Ruslar, Qing İmparatorluğu ile Tuva bölgesi için XIX. yüzyılda tekrar sorun yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde 1839 Uryanhay altın madenleri nedeniyle bölgeye Çarlık yönetimi Rus işçi yerleştirmeye çalışmıştır.⁴¹ Bu durum tekrardan Qing İmparatorluğu ile soruna neden olmuş ve Ruslar ile masaya oturmuşlardır. Qing ve Rus Çarlığı arasında oluşan bu siyasi krizi çözmek adına 1860 tarihinde Pekin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Rusların bölgede ticaret faaliyetleri yürütmesi serbest olurken bölgeye yerleşmeleri sınırlandırılacaktır.⁴² Fakat Qing İmparatorluğu içerisinde 1911 tarihinde Çin Devrimi meydana gelmiş ve bu devrim neticesinde Tuva bölgesindeki gücünü yitirmesi sonucunda 15 Şubat 1912 tarihinde Tuvaların bağımsızlığını ilan etmesine neden olmuştur.⁴³ Ancak bağımsızlıkları kısa sürmüş Tuvalı beylerin daveti ile 1914 yılında Çarlık Rusya bölgeyi idaresi altına almıştır.⁴⁴ Böylece Sibirya'nın Doğu ve Güney kısımlarında süreç içerisinde idari yapıyı Ruslar tesis etmeyi başarmış bölge toplumlarını hakimiyetleri altına almıştır.

3. Sibirya Türk Topluluklarının Çarlık Döneminde İdari ve Kültürel Durumu

Sibirya üzerinde bölge zenginliklerine göre idari yapının tesis edildiğini başta belirtmek gerekmektedir. Çarlığın faaliyetlerine baktığımızda XVIII. yüzyılda Altay bölgesinde Rusların iyice yayıldığını görülmektedir. Altay bölgesi madenleri bakımından zengin bir bölgedir. Bölgede 1726 yılında bakır madeni, 1744 yılında gümüş eritme tesisi açılmıştır. Bakıldığında bölge 1747 – 1783 yılları

⁴⁰ Forsthy, *age*, s. 95; Topsakal, *age*, s. 126 – 127.

⁴¹ Thomas E. Ewing, "The Forgotten Frontier: South Siberia (Tuva) In Chinese And Russian History 1600-1920", *Central Asiatic Journal*, C. 25, S. 3/4, 1981, s. 192-193.

⁴² Anar Somuncuoğlu, "Tuva (Tıva) Cumhuriyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara 2002, s. 276.

⁴³ Ekrem Arıkoğlu, "Tuva Cumhuriyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara 2002, s. 296.

⁴⁴ Ewing, *agm*, s. 210-212.

arasında idari açıdan da sürekli değişikliğe uğramıştır. Özellikle maden yönetimi tarafından uzun yıllar idare edilmiş ve 1804 yılında Tomsk guberniyası içerisinde yer almıştır.⁴⁵ Bakıldığında bölgenin yeraltı zenginlikleri açısından Çarlık yönetimi için stratejik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Altay bölgesinin dışında Hakas bölgesi Krasnoyarsk ve Kuznets içerisinde general gubernatörler tarafından idare edilmiştir. Ayrıca Kaçın ve Koybal yönetimi Krasnoyarsk gubernatörleri tarafından idare edilirken Yarın ve Kaydın Rus beyleri tarafından yönetilmiştir.⁴⁶ Bölge 1822 Speransky reformları ile sonradan bir eyalet haline getirilmiştir.⁴⁷ Hakaslar gibi Yakutlar da asker gubernatörler tarafından yönetilmiş ve 1639 tarihinde Lensk guberniyası içerisine dahil edilmişlerdir. Ancak vergi sisteminin kurulması uzun sürmüştür.⁴⁸ Tuvaların ise bu dönemde Çarlık yönetimi içerisinde olmadığını belirtmek gerekir.

Bu bölgedeki idari sistem kadar vergilendirme sistemi de önemlidir. Vergilendirme sistemi merkezden uzak olması ve denetlenilmemesi nedeniyle Sibiryada içerisinde bu durumu kötüye kullananlar olmuştur. Örneğin Altay bölgesinde zaysan olarak adlandırılan yerel yöneticilerin yardımıyla 12 farklı vergi toplanmıştır.⁴⁹ Yine Hakas bölgesinde aynı sistemin uygulandığı görülmektedir. Bu vergilere bakacak olursak sınır ondallığı, guberniya ondallığı, kişisel yükümlülük ondallığı gibi vergiler alınmış vb. birçok farklı verginin zorla toplandığı görülmektedir. Bu Türk topluluklarının Ruslara göre daha fazla vergi verdiği anlamına gelmektedir.⁵⁰ Yakut bölgesinde de durumun farklı olmadığı görülmektedir. Ancak iklim koşullarının zorluğu nedeniyle vergilendirme konusunda yeni çalışmalar yürütülmüştür. Bölgede

⁴⁵ Nevin Evrim Küçük, “Kolivano – Voskresensk (Altay) Maden Bölgesi’nin Yerel Yönetimi (1760 – 1864)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 11, S. 1, 2024 s. 4–13.

⁴⁶ Saralı, *agm*, s. 57.

⁴⁷ V. Butanayev, Administration Of Khakassia In The 19th-20th Centuries, *Himalayan and Central Asian Studies*, C. 13, S. 2-3, 2009, s. 107.

⁴⁸ Forsyth, *age*, s. 155; Naumov, *age*, s. 60-70.

⁴⁹ L. P. Potapov, "The Khakasy", M. G. Levin ve L. P. Potapov (Ed), *The Peoples of Siberia*, Chicago, London, The University of Chicago Press, 1964, s. 320–321.

⁵⁰ Potapov, *age*, s. 368-369.

ölmüş insanların üzerine de vergi eklenmesi sonucunda akrabalarından vergi tahsil etmeye çalışılmıştır.⁵¹ Bu bölgelerin merkezden uzak olması yerel yöneticiler ve atanan idarecilerin zenginleştiği bir sistemin oluşturulmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkarken bölge halklarının fakirleştiğini söylemek mümkündür.

İdari ve vergilendirmenin yanı sıra asimilasyon çalışmaları da önemlidir. XVII. yüzyıl sonlarında Rus milliyetçiliğinin ortaya çıktığı ve XVIII yüzyıl-XIX. yüzyılda şekillendiğini söylemek mümkündür.⁵² Milliyetçiliğin gelişmeye başlaması Ruslaştırma hareketlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Rus olmayan toplumların dilinden ve kültüründen arınması olarak değerlendirilir ancak Ruslaştırma ve Rus milliyetçiliğinin aynı olmadığını ifade eden görüşlerde bulunmaktadır. Çarlık yönetimi içerisindeki toplumların bütünleştirilmesi hedeflendiğinde bunu yönetsel olarak nitelendirilirken, Rus kültürünü ve medeniyeti içerisinde toplumları asimile etme çabası kültürel olarak nitelendirilmektedir. Kültürel açıdan Ruslaştırmak XIX. yüzyılda devlet politikası olarak benimsendiği de iddia edilmektedir. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında Rus olmayan toplumların dil, din ve kültür açısından bastırarak asimile etmeye çalışılmış olması köklü ve radikal bir karar olarak da değerlendirilmektedir. Ruslar için Müslümanlar ve Sibirya toplulukları geri kalmış barbarlar olarak değerlendirdiklerinden Rus kimliğini benimseyecekleri düşüncesi Çarlık yönetiminde hâkim olmuştur.⁵³ Bu açıdan Sibirya içerisinde asimilasyon çalışmaları ve bu durumun yansımaları önem arz etmektedir.

Sibirya bölgesindeki topluluklara baktığımızda Altay Türkleri üzerinde asimilasyon çerçevesinde Hristiyanlaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Rus idaresi tarafından 15 Aralık 1828 yılında Altay Ruhani Misyonu⁵⁴ oluşturulmuştur ardından 27 Mayıs 1829 yılında

⁵¹Naumov, *age*, s. 71; Anar Somuncuoğlu, “Saha Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara 2002, s. 204.

⁵² Liah Greenfeld, *Milliyetçilik Bir Kısa Tarih*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2021, s. 78–79; İdil Tunçer Kılavuz, *Rus Milliyetçiliği*, Doğa Yayınları, İstanbul 2021, s. 17.

⁵³ Krishan Kumar, *İmparatorluk Tasavvurları – Beş Emperyal Devlet Dünyayı Nasıl Şekillendirdi?*, çev. Ö. Çağatay Balkaya, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2024, s. 364 - 365, 367.

⁵⁴ Arslantürk, “*Rusya’nın Altay Dini Misyonu (1830 – 1917)*”, s. 44 – 47; Topsakal, *age*, s. 220-221.

Makariy Gluharev misyonun başına başkan olarak atanmış olup 1830 yılında Biysk'e gönderilmiş ve Hristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Hristiyanlığı kabul edenlere de çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Bakıldığında XX. yüzyılda bölgede Telengütlerin Hristiyan olması göze çarparken bölgedeki Hristiyanlığın büyük oranda yayılmış olması önemlidir. Bölge nüfusu açısından Rusların bölgeye getirdiği hastalıklar, bölgeye yerleştirilen Ruslar ve çeşitli nedenlerden dolayı bölgedeki demografik yapının da bozulmasına neden olmuştur.⁵⁵ Yine Yakutların demografik yapının bozulduğu görülmektedir.⁵⁶ Bunların dışında Hakas bölgesinde geleneksel kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanması baskı yoluyla gerçekleştirilmiştir. II. Aleksandr döneminde yaklaşık 3000 kişinin topluca vaftiz edildiği de bilinmektedir. Yakut için bunların yaşandığını söylerken, Yakut bölgesinde I. Petro döneminde çalışmalar Rus ön ad – soyadı sistemini hızlıca benimsemelerini sağlamıştır.⁵⁷ Rus yönetiminin bu konuları ciddiye aldığını söylemek mümkündür. Demografik yapıdaki bozulma bölgenin kaderine etki ettiği de görülmektedir.

Rusların Japonlar ile olan savaşından sonra meydana gelen 1905 İhtilallerinde ülke çapında büyük karışıklıklar meydana gelmiştir.⁵⁸ Altaylar, Hakaslar, Yakutlar bu ihtilalden faydalanmaya çalışmışlardır. Altay bölgesinde XX. yüzyıl öncesi de ayaklanmış ve 1905 – 1907 yıllarında işçi ayaklanması çıkmıştır.⁵⁹ Ayaklanmaların artmasında ve milli şuurun oluşmasında Burhaniliğin ve aydınların etkisi vardır. Altay ve Hakas topluluklarını içerisinde milliyetçiliğin gelişmesinde önemli olmuştur.

Hakaslara bakıldığında yerelde söz sahibi olmayı amaçladıkları görülmektedir.⁶⁰ Yakutlar da aynı düşünceye sahiptir. Özellikle 1906 yılında Yakut bölgesinde idari yapı tesis edildiğinde bölgeye Rus

⁵⁵ Anar Somuncuoğlu, “Altay Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara 2002, s. 345-346.

⁵⁶ Somuncuoğlu, “Saha Türkleri”, s. 204.

⁵⁷ Somuncuoğlu, “Hakas Türkleri”, s. 333; Forsyth, *age*, s. 62.

⁵⁸ Kurat, *age*, s. 379-391.

⁵⁹ Altay Cumhuriyeti, “Bölge Hakkında”, erişim tarihi: 12.10.2024, <https://www.altai-republic.ru/>.

⁶⁰ Somuncuoğlu, “Altay Cumhuriyeti”, s. 246 – 247; Somuncuoğlu, “Hakas Türkleri”, s. 333.

yönetimi tarafından askeri müdahalede bulunulmuştur. Bu ayaklanma Nisan 1906 tarihinde bastırılabilmiştir.⁶¹ Aslında Altay, Hakas ve Yakut bölgelerinde milliyetçiliğin gelişmeye başladığı ve bu doğrultuda kendi bölgelerini yönetme isteği üzerinden anlaşılabilir. Ancak Ruslara karşı güçsüz oldukları da Yakut bölgesinde yaşananlar üzerinden ve Hakasların taleplerinin reddedilmesi üzerinden anlaşılmaktadır. Çarlık dönemi milliyetçilik yansımaları Çarlığın yıkılmasından sonra nasıl etkilendiğini de anlamak açısından incelemek gerekmektedir.

4. Sibirya’da Türk Toplulukları İçerisinde Bolşevik İhtilali Sonrası Sovyet Yönetiminin 1917-1925 İdari Yapı Süreci

Rus Çarlığında 1905 – 1907 İhtilalinin etkisi ülke içerisinde etkili olsa da asıl darbeyi Birinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen ihtilaller vurmuştur. Bu ihtilaller içerisinde ülke yapısını derinden etkileyecek olan Bolşevik İhtilali ile yeni bir rejim ortaya çıkmıştır. Bolşevikler ülke içerisinde yapılanırken Sibirya içerisinde ilk Krasnoyarsk’da etkili oldukları görülmektedir. Kasım ayında İrkuts, Omsk, Vladivostok, Aralık ayında Tomsk, Barnaul, Novonikolaevsk’te hakimiyet kurmuşlardır. Ancak Yakut bölgesinde ve Tuva bölgesinde idari yapı tesis edilememiştir. Sibirya’da idari yapılanma adına 1918 yılında Sovyetler Sibirya Kongresi yapılmıştır.⁶² Sibirya’da idari düzenlemeler yapılmış ve bölgedeki özel mülkiyetler ve özel sektör kurumları kamulaştırılmıştır. Şubat 1918’de her bölgeye “Sovnarkhoz” adı verilen idari yapı kurulmuştur. Bölgede bu kurumun etkili olamaması sonucunda ikinci bir kongre düzenlenmiş ve belirli toprakların köylüye tarım için açılacağını ve vergi alınmayacağı kararı çıkartılmış olsa da köylü vergi vermeyi uzun zaman önce bırakmıştır. Bu sıkıntılı dönem içerisinde Lenin kararlarının da uygulanması bölgedeki ekonomik hayatı iyice etkilemiştir.⁶³ Bu durum tekrar karışıklıkların baş göstermesine sebep olmuştur.

Ülke içerisindeki karışıklıkların bölgeye yansımalarının ardından

⁶¹ Forsyth, *age*, s. 167–168.

⁶² Naumov, *age*, s. 160.

⁶³ Naumov, *age*, s. 163-164.

Beyazların bölgede gücü artmış ve 1919-1920 yıllarına kadar Sibiryâ içerisinde idari yapının tekrardan bozulmasına neden olmuştur. İlk Tomsk ve İrkutsk ile başlayan isyanlar Barnaul'un 15 Haziran'da Beyazların eline geçmesiyle Altay bölgesine gelmiştir. Hakas bölgesinin de içerisinde bulunduğu Krasnoyarsk'da 20 Haziran'da beyazların kontrolüne geçmiştir. Ayrıca Yakut bölgesinde de beyazların üstünlüğü mevcuttur⁶⁴ ancak Tuvalar ile beyazların çıkarlar uyuşmadığı için uzlaşma olmamıştır. Bu da onları Sovyetlerle anlaşmaya itmiştir. Bu anlaşma neticesinde Sibiryâ içerisinde bağımsızlığını kazanan tek toplumdur.⁶⁵ Ancak Altaylar, Hakaslar ve Yakutlar ise Sovyet idaresi içerisinde 1919-1920 yıllarında tekrardan dahil olmuşlardır.⁶⁶ Fakat Yakut bölgesinde 1921 yılında 200 kişilik bir ordu ile bir süre bölgede isyan devam etmiştir ve sonucunda Sovyet yönetimi isyanı bastırmıştır ve 1922 yılında Sovyet Rusya içerisinde özerk statüde Yakut Cumhuriyeti idaresi tesis edilmiştir.⁶⁷ Altay ve Hakas bölgesine baktığımız zaman her ne kadar idari yapı tekrar tesis edilmiş olsa da 1922 yılına kadar çatışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu dönem içerisinde Hakas bölgesi ile Altay bölgesinin tek bir bölge olarak birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak Sovyetlerin böl parçala yönet yöntemiyle iki ayrı idari yapı oluşturulmuştur. Oyrat Özerk Oblastı ve Hakas Uzeydi olarak oluşturulmuş olsa da ikisine de 1925 yılında ulusal okrug statüsü verilmiştir.⁶⁸ Bu noktada baktığımızda bölgede aynı toplumların birlikte yaşamasını istemedikleri açıkça anlaşılmaktadır.

4.1. Sovyet Milliyetçiliği

Sovyet yönetiminin bu bölgede uygulamış olduğu böl parçala

⁶⁴ Pereira, *age*, s. 45-47; Naumov, *age*, s. 167-168.

⁶⁵ Toomas Alatalu, "Tuva. A State Reawakens", *Soviet Studies*, C. 44, S. 5, 1992, s. 883.

⁶⁶ Walter Kolarz, *The Peoples Of The Soviet Far East*, Frederick A. Praeger, New York 1954, s. 173-174; Fondahl Gail, "Siberia: assimilation and its discontents", *New States, New Politics Building the Post – Soviet Nations*, (Ed. Ian Bremmer ve Ray Taras), Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 206; Forsyth, *age*, s. 255.

⁶⁷ Forsyth, *age*, s. 255-256; Theodore Shabad, "Political – Administrative Divisions of the U.S.S.R. 1945", *Geographical Review*, C. 36, S.2, 1946, s. 303-306; Baymirza Hayit, *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*, Sabah Kültür Yayınları, İstanbul 1978, s. 49.

⁶⁸ Gail, *age*, s. 206.

yönet sisteminin nedenlerini daha iyi anlamak adına aslında Sovyet politikalarını ve milliyetçilik anlayışını anlamak gerekmektedir. Bu açıdan ilk olarak Lenin Marksist yaklaşım içerisinde anti emperyalist bir yapıyı savunmaktadır.⁶⁹ Çarlık Rusya döneminde sömürgeci yapı “kapalı hapishane” olarak adlandırılmaktadır. Bu da aslında Lenin’in ulusal özgürlüğü amaçladığı yönünde bir çıkarım yapmaya itmektedir. Baktığımızda Sovyetlerin yapısı bir apartmana benzemektedir. Ancak burada her topluluğun bir dairesi olmasına rağmen Rusların bu daireleri kontrol etme ve müdahale etme hakkı vardır. Bu da aslında “korenizatsiya” yani yerlileştirme politikasının uygulanması ile göz önüne gelmektedir. Bu yöntem en geri kalmış topluma bile milliyetçiliğin aşılmasını ve ulus – devlet yapısının oluşabileceğine olan inancının artmasını sağlamaktadır. Bu durum yine yerel dilde eğitime de olanak tanımıştır. Hatta 192 dil belirlenmiş ve kılavuz kitapları oluşturulmuştur. Ancak bu yaklaşımlar Marksist teori kapsamında uyuşma göstermemektedir. Bakıldığında ülke içerisinde pasaport uygulamaları da etnik kökene dayandırılmıştır. Bu da sosyal kökenden ziyade etnik kökenin önemli bir durum haline getirilmesine neden olmuştur. Özellikle Stalin’in her ulusun kendi toprağının olması gerektiğini savunması özerk cumhuriyet yapılanmalarında ısrarcı olmasına neden olmuştur. Stalin dönemi içerisinde özellikle 1930 sonrası etnik ayrımcılık gözlemlenmektedir. Yerel atamalarda Moskova’nın kararları uygulanmış ekonomik düzenlemeler yerel değil ülke ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Yine yerel dillerin ve kültürlerin şekillenmesi Rusça, Rus kültürü ve imparatorluk değerleri üzerinden şekillenmiştir. 1930 sonrası ama daha çok 1945 sonrası Rus çarları sömürücü değil, öncülük eden kişiler olarak anılmaya başlanmıştır. 1938’den sonra Rusça zorunlu eğitim haline getirilmiş olup Kiril alfabesinin kullanılması zorunlu kılınmıştır. Bunun yanı sıra Rusça Kızıl Ordu içerisinde tek dil haline gelirken 1938 yılında diğer topluluklardan kurulmuş ordular terhis edilmiştir. Stalin’e göre bu değişim “enternasyonalizm” olarak lanse edilmektedir. Stalin bu dönemde Ruslardan yararlanarak bir sosyalistler tarafından kurulan imparatorluğun devamını sağlamaya çalışmıştır. Bu açıdan Rus dili ve kültürü asimile etmeye yaradığı için Stalin’in gözünde değerli olmuştur. Bu sebeple Ruslar çok uluslu bir yapıda ilk sırada yer

⁶⁹ Luraghi, *age*, s. 264 – 266.

almıştır. Bu bakımdan bu aslında kabul edilmeyen bir milliyetçiliktir. Bilime, ağır sanayiye, teknolojiye, güçlü lidere tapma olarak devrimci ve sosyalist bir milliyetçilik olarak dönemin Sovyet milliyetçiliği için ortaya bir tasvir konmaktadır.⁷⁰ Bu milliyetçilik değerlendirmesi aslında Rus Çarlığından çok farklı bir yapıdadır.

Sovyet milliyetçiliğini tam olarak klasik Rus milliyetçiliği olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Bakıldığında Rus milliyetçiliğinin kendisine özgü bir yapısının olduğu ve temellerini güçlendirmek adına Rus Çarlığına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ancak Sovyet milliyetçiliğini ayakta tutan unsurların endüstri ve askeri gücü olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Çünkü uygulamalara bakıldığında Lenin döneminde topluluklara bir kimlik ve toprak verilmiştir. Stalin döneminde ise şekillenen ulusal yapı çerçevesinde Sovyet Rus üzerinden hareket edilmiştir. Bu da diğer unsurların haklarının bir bakıma görmezden gelinmesi ve reddedilmesi olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan bölgedeki yansımalar konu içerisinde adı geçen topluluklara etkisi ve Sovyet politikalarının işleyişi üzerinden incelendiğinde açıklanmış olacaktır.

5. Sovyet Döneminde Güney Sibirya ve Yakut Bölgesinde Asimilasyon Politikalarının Milliyetçiliğe Yansıması

Sovyet uygulamalarına baktığımız zaman ilk olarak karşımıza Lenin döneminde “Yeni Ekonomik Plan” yani NEP programı uygulanmaya başlanmıştır. NEP programına bakıldığında iç savaşın ortaya çıkarttığı ekonomik çöküntü ve kıtlık gibi sorunların düzeltilmesi için uygulanmıştır. Bu kapsamda kolektif çiftliklerin oluşturulduğu ve bölgelerin tarımsal ürünlerin ithalatı ve ihracatı üzerinden hareket edilmiştir.⁷¹ Bu program Altay bölgesi olmak üzere diğer bölgelerde de verim alınmıştır. Hakas bölgesinde 1926-1928 yılları arasında üretim artmıştır.⁷² Yakut bölgesinde ise bu durum biraz farklıdır. Yakut bölgesinde 1921 yılında NEP

⁷⁰ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 587-594.

⁷¹ Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 105-117.

⁷² Hughes, *age*, s. 214.

uygulanmaya başladığında 1924 yılına kadar büyük mülk sahiplerinin elinden toprakları alınmamıştır. Ancak toprakların alınmaya başlaması ile 1927-1928 yıllarında ayaklanmalar olmuş ve 1929 yılında bastırılabilmiştir. Ayaklanmanın bastırılmasıyla bölgede mülklere el konulurken aynı zamanda fazladan bulunan ren geyikleri de kolektiflere gönderilmiştir.⁷³

Bu ekonomik sistem Stalin'in idareyi ele alması ile kaldırıldığı gibi üretim konusu da ağır sanayi üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Kurulan endüstrinin bölge ihtiyaçları yerine ülke menfaati üzerine olması Stalin'in uygulamaları devreye girmiştir. Aslında kolektifleştirmeyi ve sanayileşme sonucunda toplumu kitlesel fakirliğe ittiği gerekçesiyle Stalin eleştirilmiş, muhaliflerin artması ve Stalin'in diktatör olarak adlandırılması sonucunda siyasi baskı dönemi başlamıştır.⁷⁴ Bu dönem içerisinde 1922 yılında kurulu olan 2 gulag kampı bulunuyordu, bu kamplar 1930 yılında 90 yeni kamp kurulmasıyla arttırılmıştır. Aslında bu sistem daha önceden Çarlık döneminde "katorga" kamplarına benzemektedir. Gulag kampları ölüm kampları olarak adlandırılmış olup siyasi suçlular ve ekonomik nedenlerden hapsedilen insan sayısı 1922 yılından 1935 yılına kadar 6 kat artmıştır.⁷⁵ Stalin döneminde daha çok siyasi suçlardan atılan insanların sayısı artış göstermektedir.

Altay bölgesinde 10.618 kişi bu durumdan etkilenmiş olup 1.988 kişi idam edilmiştir.⁷⁶ Özellikle aydın kesim üzerinde karşı tasfiye başlamıştır.⁷⁷ Bunun nedeni aslında aydın kesimin arasında milliyetçiliğin yaygın olmasından kaynaklıdır. Aynı durum Hakas bölgesinde yaşanmış olup bölgede soruşturma açılmış, soruşturma kapsamına alınan kesim yine aydın kesimden olmuştur. Soruşturma kapsamında yüzlerce insan idam cezası alırken bir kısmı da gulag kamplarına gönderilmiştir. Bölgeden kamplara 1920-1950 yıllarında 5.268 kişi hüküm giymiş olup 2.534 kişi idam edilmiştir. Sürgün

⁷³ Foresyth, *age*, s. 316; Kurban, *age*, s. 109.

⁷⁴ Hosking, *age*, s. 632–634.

⁷⁵ Hablemitoğlu, *age*, s. 17–18, 35.

⁷⁶ İbrahim Dilek, "Devrimci Dönüşümler ve Stalinizm Politik Sitemlerinin Kuruluş Yıllarında Rus Ulusal Bölgesi 1917–1939 (Oyrotya Örneği Üzerine-Goryo-Altay)", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, S. 51, 2021, s. 384-388.

⁷⁷ Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti", s. 247.

edilenler arasında 71 şaman da bulunmaktadır.⁷⁸ Ayrıca bölge gazetelerinde uygulanan sansür ve Sovyet propagandası bölge açısından önemlidir.⁷⁹ Bölgedeki milliyetçi yaklaşımları engellenmesi ve dinin baskılanması açıkça ortaya konmaktadır.

Yakut bölgesinde 1920 yıllarında Saha Aymak ve Saha Omuk olmak üzere iki milliyetçi teşkilat bulunmuştur ancak 1920’de Saha Aymak kapatılmış olup Saha Omuk 1928 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. Ayrıca Yakut bölgesinin toplum için siyasi haklar isteyen kesim parti yönetiminden tasviye edilirken bir kısım kurşuna dizilmiş bir kısım gulag kamplarına gönderilmiştir. Bölgedeki aydın kesim de bölgeden tasviye edildiği bilinmektedir.⁸⁰

Tuva bölgesine bakacak olursak Sovyetlerin uydu devleti olarak 1945 yılına kadar bağımsız bir devlet olmuştur.⁸¹ Ancak Donduk döneminde panmoğolist uygulamalar devlet politikası haline getirilmiştir. Sovyetler bu durumdan rahatsız olduğu için bölge için panmoğolist yapıyı yıkmak adına 1930 sonrası yeni uygulamalar hayata geçirilmiş ve bölgenin kendi benliğini tekrardan hatırlaması için dini ve kültürel çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bölgede 1945 sonrası panmoğolist düşüncenin hakimiyetini kırmak adına Sovyet yönetimi çalışmalara devam etmiştir. Bölgenin Türk kökenli olduğu ve Moğol etkisinden kurtulması konusunda bu dönem aralığı önemlidir.⁸² Bakıldığında Tuvalar için farklı bir uygulama söz konusudur.

Aslında 1930 sonrası Stalin döneminin etkisini sadece siyasi değil bölgeye bilinçli yerleştirilen Ruslar ve dil üzerindeki baskılardan da anlaşılabilmektedir. Altay bölgesinde 1930 sonrası Burhanizm’in bölgedeki etkisi zayıflatılmaya çalışılmıştır. Etkisini azaltmak için

⁷⁸ Somuncuoğlu, “Hakas Türkleri”, s. 334; Yakup Deliömeroğlu, “Hakaslar ve Tarihleri”, *Bilgi*, S.3, 1996, s. 59; Dilek, *agm*, s. 387.

⁷⁹ Erkam Temir-Fırat Yıldız, “Büyük Terör Döneminde Hakas Türkü Aydınları Uygulanan Zulüm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. 29, S. 1, 2019, s. 170.

⁸⁰ Somunoğlu, “Saha Cumhuriyeti”, s. 205–206.

⁸¹ Somuncuoğlu, “Tuva Cumhuriyeti”, s. 278.

⁸² Mergen Mongush, “The annexation of Tannu-Tuva and the formation of the Tuva ASSR”, *Central Asia Survey*, C.12, S.1, 1993, s. 81; Kolarz, *age*, s. 164-165; Alatalu, *agm*, s. 884- 888.

propaganda yapılmış olup sonunda tamamen etkisi bitirilemese de etkisi azaltılmıştır. Ayrıca bölgenin adı Oyrat özerk bölgesinden Goryo Altay bölgesi olarak adlandırılmıştır. Din ve bölgesel isimlerin değiştirilmesinin bölgedeki milliyetçiliği azaltacağını düşünmüşlerdir. Bölgedeki endüstriyel ve iktisadi açıdan geliştirilmeye çalışılmış olup doğal zenginlikleri sebebiyle bölgeye Rus göçleri teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda bölgede Rus sayısı Altay Türklerinin sayısı beş yıllık kalkınma planı öncesinde %41,8'dir ve 1989 tarihinde yapılan sayımda %31'dir. Anlaşılabileceği üzere bölge nüfusu ciddi anlamda düşmüştür. Zaten yapılan uygulamalar Ruslaştırma politikalarının bir parçasıdır.⁸³

Hakas bölgesi için de aynısı geçerlidir. Bölge oluşturulduğu zaman Hakaslar nüfusun %42.3'ünü oluşturmaktadır. Ancak 1926 – 1932 %100 oranda Rus nüfusu artmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde bölge nüfusunun %20 civarına düştüğü görülmektedir. 1989 tarihine gelindiğinde bölgenin %79.52'dir. Ayrıca bölgede yine dil konusunda da önemli çalışmalar yapılmıştır. Hakas bölgesinde 1926 yılında %96 civarında kullanılan dil 1989 yılında %26 ana dillerini bilmemektedir ve sadece %2-%3 civarında ana dillerini günlük hayatta kullanmışlardır.⁸⁴ Asimilasyon kapsamında ciddi oranda bölgeyi etkilemiş olduğu oranlar üzerinden de görülmektedir.

Yakut bölgesinde madencilik sektörü gelişirken bölgeye Rus göçleri teşvik edilmiştir. Bu teşvikler neticesinde 1926 yılında nüfusun %82'sini Yakut Türkleri oluştururken 1989 yılına gelindiğinde %33.4'e kadar düşmüştür.⁸⁵ Bölgede nüfus yapısında yaşanan bozulma ve Ruslaştırma politikaları bölgede etkili olduğu söylenebilir.

Tuva bölgesindeki duruma bakıldığında durum biraz daha farklıdır. Bölgede Moğol kültürünün etkisini kırma çalışmalarının sonucunda önemli sayıda din adamı kamplara gönderilirken geriye kalan son manastır 1950 yılında kapatılmıştır. Ancak bölgede Rus nüfusunun diğer bölgelerde olduğu kadar arttığını söylemek mümkün değildir. Ayrıca bölgede dil kullanımı kendiliğinden

⁸³ Dilek, *agm*, s. 385; Somuncuoğlu, “Altay Cumhuriyeti”, s. 245-346.

⁸⁴ Somuncuoğlu, “Hakas Cumhuriyeti”, s. 334.

⁸⁵ Somuncuoğlu, “Saha Cumhuriyeti”, s. 207-208

Rusçaya kaymaya başlamıştır. Yine de kendi dillerini korumayı başarmışlardır.⁸⁶ Bakıldığında bunun nedenleri arasında bölgenin zengin olmaması ve asimilasyon çalışmalarının bağımsız bir ülke konumundan Sovyet toprakları içerisine katılması açısından önemli bir etkidir.

Genel olarak bakıldığında asimilasyon çalışmaları bir taraftan bölgeyi geliştirirken diğer taraftan Ruslaştırılıp asimile edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmaların bölgedeki milliyetçilik duygularını bastırılmasını engelleyememiştir. Güney Sibirya içerisinde özellikle ortak milliyetçilik arayışları bölgede yaşayan Türklere yansımıştır. St. Petersburg'da Hakaslar, Altaylar ve Şorlar tarafından Sibirya Kültür Merkezi kurulmuştur. Bu kurumun amacı özerk bölgelerin haklarının genişletilmesi, bölgelerin endüstriyel açıdan gelişmesi sonucunda Ruslaştırma politikalarının sonlandırılması ve yerel dillerin korunması gerektiği kurum üzerinden savunulmak istenmiştir. Bu konuda kendi içlerinde ikiye ayrıldıklarını ve bir kesimin Rusya içerisinde egemenlik isterken bir diğer kesimin Rusya'dan ayrılmak istemiş olmalarıdır. Bu sırada milli kimlik arayışları içerisinde milli oyunlarını festivallerde oynamaya başlamışlardır. Sovyetlerin çökmesi ile bölge Rusya Federasyonu içerisinde yer almış olup Altayca ve Rusça anadil ilan edilmiştir. Dilin kullanımı arttıkça Altay kültürüne geri dönüşün arttığı da görülmüştür.⁸⁷ Hakaslar içerisinde de ayrılmak veya Rus egemenliği altında yaşamak isteyenler olmuştur. Tun aracılığı ile milli şuur kazanmaya çalışılmıştır bunu o dönem içerisinde %10'luk bir kesim olarak bölgede haklarını kazanmak istemişlerdir. Krasnoyarsk içerisinde ayrıлып kendi Özerk Hakas Cumhuriyetlerini kurmuşlardır ve meclislerinin yarısını, başkanlarını Hakas kökenli halktan seçmişlerdir. Kurulan cumhuriyet bir sene sonra federasyon düzeyinde kabul görmüştür. Sovyetlerin yıkılması ile Rus Federasyonu içerisinde kültürlerini daha rahat yaşatma imkânı bulmuşlardır.⁸⁸ Yakutlar ise kendi milliyetçi duygularını İkinci Dünya Savaşı sonrası tekrardan yükselmeye başlamıştır. Bu yükselen milliyetçilik Gorbaçov döneminde olayların yaşanmasına neden olurken bu olaylarda KGB'nin parmağının olduğu da

⁸⁶ Somuncuoğlu, "Tuva Cumhuriyeti", s. 283-284.

⁸⁷ Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti", s. 248-249.

⁸⁸ Somuncuoğlu, "Hakas Cumhuriyeti", s. 335-336.

düşünülmektedir. Ancak zaman içerisinde Ruslaştırma politikaları Yakut bölgesini de etkilemiş ve tahribata uğratmıştır. Saha Omuk 1990 yılında tekrar kurulmuş ve milli kültür ve milli dilin önemi çerçevesinde toplanılmıştır. Temel amaç birlik cumhuriyeti statüsünde olmaktır. Rus Federasyonu içerisinde ayrılmayacaklarını anladıklarında Yakutlar bunu kendi lehlerine çevirmek istemişlerdir ve birçok noktada istediklerini alabilmişlerdir.⁸⁹ Aynı şekilde Tuva bölgesinde de milliyetçilik artış göstermiş 1990 yılında özerk cumhuriyet ilan edilirken 15 Ağustos 1991 yılında Tuva'nın bağımsız oluşunun 70. yıl dönümünü kutlamışlardır. Tannu Tuva Cumhuriyetinin devamı olarak kendilerini nitelendirmişlerdir. Bakıldığında bölgelerin kendi anayasalarında Rusya Federasyonu içerisinde çıkma haklarının olması Rusya Federasyonunun anayasasına aykırı olarak nitelendirilmektedir.⁹⁰

Sonuç

Rus yayılcı politikasının bölgede yaşayan Türk topluluklarına etkisi uzun süreli olurken etkisinin çok yönlü olduğu görülmektedir. Ruslar XVI. yüzyıl itibarıyla bölgenin kaderini ellerinde tutmaktadır. Süreç içerisinde karar alma mekanizması Ruslar olduğu için bölgelerin vergiye bağlanması ile Türklerin bölgedeki söz hakkı ellerinden alınmıştır. Bölgedeki madenler ve yasak vergileri ile merkez kalkınırken bölgeye atanan yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bölgenin refah seviyesini olumsuz anlamda etkilediği görülmektedir. Refah seviyesinin düşmesi bölgedeki isyanları arttırmış ve bu isyanların çözüme kavuşması için Ruslaştırma politikasına gidilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlaması bölgedeki yerel inançları zayıflatmış olup sosyal ve kültürel anlamda etkilemiştir. Ayrıca Rus dilinin öğreniminin zorunlu tutulması ve bölgeye getirilen Rusların demografik yapıya zarar vermesi Türk kültürel kimliğinin zayıflamasına ve Rus kültürünün Çarlık döneminde yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ancak bunun yansımalarını 1905-1907 İhtilallerinde görüldüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır. Çünkü bölgede milliyetçiliğin yükselmeye başladığını ve kendilerini özerk olarak yönetmek istemeleri üzerinden anlaşılmaktadır.

⁸⁹ Somuncuoğlu, "Saha Cumhuriyeti", s. 209-215.

⁹⁰ Somuncuoğlu, "Tuva Cumhuriyeti", s. 289-290.

Sovyet yönetimi içerisinde uygulanan Ruslaştırma politikaları Çarlık döneminde uygulanan Rus milliyetçiliği üzerinden benzerliklerinin temelde aynı olduğu ancak yapısal anlamda birbirlerinden uzaklaştığını söylemek mümkündür. Çarlık Ortodoks Hıristiyanlığı üzerinden hareket ederek Rus dili ve kültürü etrafından milliyetçiliğini şekillendirmiştir. Bu durum Sovyet döneminde farklı olduğu gibi Lenin ve Stalin dönemlerinde de farklılaşmıştır. Özellikle Lenin döneminde her toplumun kendi kaderini tayin etme hakkı ve toplumların eşit olduğu, kültürlerin korunması gerektiği savunulduğu yerleleştirme politikası uygulanmıştır. Aslında Lenin dönemindeki anlayışın bir bakıma yerel kimliklerin gelişiminde katkı sağladığı görülmektedir. Stalin döneminde ise siyasi baskılar sonrası asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Her iki rejimin uyguladığı politikalar özellikle Sovyet döneminde demografik yapının iyice bozulması ve sürgün etme politikasının uygulanması kültürel ve siyasi açıdan daha da zayıflamalarına neden olmuştur. Bu da uzun yıllar ayrımcılığın uygulandığı anlamına gelmektedir. Bu uygulamalara ayrıntılı olarak ele aldığımızda Altay ve Hakas bölgesinde Türk nüfusu yıllar içerisinde azınlık olarak kalmasına neden olmuştur. Bu da kendi kültürlerini ve dillerini yaşatma olanaklarını kısıtlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini baskıya baktığımız zaman Hakas bölgesinde Çarlık döneminde yaşananlar üzerinden örnek vermek gerekirse bölgedeki Türk kültür yapısını derinden sarsmıştır. Ayrıca ekonomik olarak her iki rejim içerisinde bölge halkı ekonomik açıdan sisteme bağımlı hale getirilmesi direnç göstermelerini büyük ölçüde azaltmıştır. Ekonomik açıdan özellikle Sovyet döneminde de Sanayileşme çalışmaları neticesinde asimilasyon çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu nedenler arasında bölge nüfusunun azınlık haline getirilmesi ve ekonomik entegrasyon direnç gösterme konusunda zorlanmalarının iki ana unsuru olarak nitelendirilmelidir. Yine de Çarlık döneminde başlayan milliyetçilik hareketleri Lenin döneminde yapısını oluşturmuş olup aydınlar üzerinden hareket etmişlerdir. Bunun sonucunda kendi kimliklerini koruyacak haklar talep etmeye başlamış olduklarını ortaya koyduğu gibi Sovyetlerin dağılmasına kadar bölgede milliyetçiliğin daha da yükselmesine neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında asimilasyona karşı bölgenin gelişmesi sonucunda tepki olarak milliyetçilik bölgede yükselmiştir. Ancak bölgedeki uygulamaların etkisi demografik yapı ve dil

üzerinden az önce bahsedildiği gibi ciddi boyutlarda etkilenmiştir. Tuva bölgesinde ise tam tersi etki ederek böl parçala yönet politikası ile Moğol kültürünün etkisinden kurtarılıp Türk kültürünü tekrardan hâkim kılmış ve olumlu bir yansıma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyetlerin çöküş döneminde Türk toplumları içerisinde milliyetçiliğin doruklarına ulaşması, kendilerini kültürel olarak keşfetmelerini sağlamış olup siyasi baskının azalmasıyla kendi kültürlerini tekrardan canlandırma sürecine girmişlerdir. Bu Hakas, Altay ve Yakut Türkleri için kültürel miraslarını sahiplenme ve nesilden nesille aktarmaya odaklanmalarına yaramıştır. Yine kendi kendilerini yönetme taleplerinin artması Sovyet yönetiminin baskısı sonucunda ortaya çıkmış bir durumdur. Bu milliyetçiliğin siyasi alana yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Bu da Rusya Federasyonundan daha fazla özerklik talep etmelerine ve kültürlerini yaşatmaları için haklar elde etme isteğinin artmasını sağlamıştır. Ancak son olarak bu bahsi geçen toplulukların yaşadığı topraklar tamamen bağımsız olamayacak kadar yıpratılmış bölgelere dönüştürülmüş olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Kaynakça | References

ALATALU, T., “Tuva. A State Reawakens”, *Soviet Studies*, C. 44, S. 5, 1992, ss. 881–895.

Altay Cumhuriyeti, “Bölge Hakkında”, erişim tarihi: 12.10.2024, <https://www.altai-republic.ru/>.

ARIKOĞLU, E., “Tuva Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 20, ss. 296–306.

ARSLANTÜRK, H., *Rusya’nın Altay Dini Misyonu (1830 – 1917)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ordu, 2023.

BREMMER, I., Taras R. (Ed), *New States, New Politics Building the Post – Soviet Nations*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

BUTANAYEV, V., Administration Of Khakassia In The 19th–20th Centuries, *Himalayan and Central Asian Studies* , C. 13, S. 2-3, 2009, ss. 107- 110.

DELİÖMEROĞLU, Yakup, “Hakaslar ve Tarihleri”, *Bilig*, S. 3, 1996, ss. 53-59.

DİLEK, İ., “Devrimci Dönüşümler ve Stalinizm Politik Sitemlerinin Kuruluş Yıllarında Rus Ulusal Bölgesi 1917 – 1939 (Oyrotya Örneği Üzerine – Goryo – Altay)”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, S.51, 2021, ss. 383-392..

EWIG, T. E., “The Forgotten Frontier: South Siberia (Tuva) In Chinese And Russian History 1600 – 1920”, *Central Asiatic Journal* , C.25, S. 3/4, 1981, ss. 174-212. .

FERRO, M., *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerini Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

FORSYTH, J., *A History of the Peoples of Siberia: Russian’s North Asian Colony 1581- 1990*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

GREENFELD, L., *Milliyetçilik Bir Kısa Tarih*, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2021.

HABLEMİTOĞLU, N., *Sovyet Rusya’da Devlet Terörü*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 1974.

HAYİT, B., *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*, Sabah Kültür Yayınları, İstanbul 1978.

HOSKING, G., *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

HUGHES, J. H., *Stalin, Siberia And The Crisis Of The New Ekonomik Policy*, Cambridge, University Press, Cambridge 1991.

KAFESOĞLU, İ., *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

KEMALOĞLU, İ., Alan, H., *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çingizçoğulları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

KILAVUZ, İ. T., *Rus Milliyetçiliği*, Doğa Yayınları, İstanbul 2021.

KOLARZ, W., *The Peoples Of The Soviet Far East*, Frederick A. Praeger, New York 1954.

KUMAR, K., *İmparatorluk Tasarımları – Beş Emperyal Devlet Dünyayı Nasıl Şekillendirdi?*, çev. Ö. Çağatay Balkaya, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2024.

KURAT, A. N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

KURBAN, V. K., *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

KÜÇÜK, N. E., “Kolhvano – Voskresensk (Altay) Maden Bölgesi'nin Yerel Yönetimi (1760 – 1864)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.11, S.1, 2024, ss. 1-17.

KÜÇÜK, N. E., *Altay Bölgesi'nde Rus İdari Yapılanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2024.

LURAGHI, R., *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul 1975.

MOGUSH, M., “The annexation of Tannu – Tuva and the formation of the Tuva ASSR”, *Central Asia Survey*, C.12, S.1, 1993, s. 47-52.

NAUMOV, I. V., *The History of Siberia*, Routledge, Oxford 2006.

PEREIRA, N.G.O., *White Siberia The Politics of Civil War*, McGill-

Queen's University Press, London 1996.

POTAPOV, L. P., LEVIN M. G. (Ed.), *The Peoples of Siberia*, Chicago, London, The University of Chicago Press 1964.

SARALI, N., “Başkurdistan, Altay ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri”, *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, C.1, S.1, 2022, ss. 53–61.

KÜÇÜK, Z., *Rus Kaynaklarına Göre Stroganov Ailesi ve Sibirya’da Rus Hakimiyeti*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ordu, 2020.

SHABAD, T., “Political – Administrative Divisions of the U.S.S.R. 1945”, *Geographical Review*, C. 36, S.2, 1946, ss. 303–311.

Sibir Hanlığı Kronikleri I : Yesipov Kroniği (çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

Sibir Hanlığı Kronikleri II: Stroganov Kroniği (çev. Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

SOMUNCUOĞLU, A., “Altay Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 244 – 257.

SOMUNCUOĞLU, A., “Hakas Türkleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 332–340.

SOMUNCUOĞLU, A., “Saha Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 203 – 227.

SOMUNCUOĞLU, A., “Tuva (Tıva) Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 275 – 295.

TEMİR, E., Yıldız, F., “Büyük Terör Döneminde Hakas Türkü Aydınları Uygulanan Zulüm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. 29, S.1, 2019, ss. 163–178.

TOMILOV, N.A., *Batı Sibirya Türkleri*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

TOPSAKAL, İ., *Sibirya Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

Türklerin Tarihi, Ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Tuva Cumhuriyeti Resmî Sitesi” “Cumhuriyet Hakkında”, erişim tarihi: 08.11,2024, <http://rtyva.ru/>.

WIRZENRATH, C., *Cossacks and the Russian Empire 1598 – 1725, Manipulation, rebellion adn expansion into Siberia*, Routledge, New York 2007.

Değerlendirme:	<i>İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme</i>
Etik Beyan:	* Bu makale, Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "..." adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş bıldıdır. * Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/ tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/ doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur. (Yazarlar bu kısım ile ilgili varsa yukarıdaki durumları dergipark sistemine ilk dosya yüklerken doldurmalıdır. Yazım Editörüne Not: Hakeme gidecek dosyalarda yazarı açık edecek herhangi bir bilgi varsa yazım editörü tarafından silinmelidir.)
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin / intihal.net vb.
Etik Bildirim:	@...edu.tr (Çalışma ile ilgili etik bir sorun var ise dergi yönetimine bildirilmelidir)
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "...", orally delivered at the Symposium.... * This article is extracted from my master thesis/ doctorate dissertation entitled "...", supervised by ... (Master's Thesis/ Ph.D. Dissertation, ... University, City/ State, Year). * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin / intihal.net etc.
Complaints:	@...edu.tr
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.